

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему

«Підвищення інституційної спроможності органів представницької влади в умовах воєнного стану»

Студента 2 курсу магістратури денної форми навчання спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» освітньо-наукової програми «Парламентаризм і парламентська діяльність»
Тучі Сергія Миколайовича

Науковий керівник
д.політ.н., проф. Гошовська Валентина Андріївна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі немає запозичень із праць інших авторів без відповідних посилань

Студент _____
(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри парламентаризму від «__» _____ 2024 р., протокол №__.

Завідувач кафедри парламентаризму, доктор політичних наук, професор
Гошовська Валентина Андріївна _____
(підпис)

КИЇВ – 2024

АНОТАЦІЯ

Туча С.М. Підвищення інституційної спроможності органів представницької влади в умовах воєнного стану. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2024.

Зміст роботи. Розкрито сутність базових понять дослідження – представницька влада, представницькі органи влади, інституційна спроможність органів представницької влади; розглянуто вибори, як критерій інституційної спроможності органів представницької влади; охарактеризовано чинне законодавство України у сфері діяльності органів представницької влади та функції і повноваження парламенту як основного її суб'єкту у державі; визначено шляхи підвищення інституційної спроможності Українського парламенту, як одного з органів представницької влади, в умовах воєнного стану, серед яких - захист демократичних інститутів держави та залучення інститутів громадянського суспільства.

Ключові слова: публічне управління, парламентаризм, парламент, органи представницької влади, інституційна спроможність, вибори, демократія.

ANNOTATION

Tucha S.M. Increasing the institutional capacity of representative authorities under martial law. – Qualifying master's thesis on manuscript rights.

Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second

level of higher education (Master's degree), field of study: 28 «Public Management and Administration», specialty: 281» Public Management and Administration». – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2024.

The content of the work. The essence of the basic concepts of the research is revealed - representative power, representative power bodies, institutional capacity of representative power bodies; considered elections as a criterion of the institutional capacity of representative authorities; the current legislation of Ukraine in the field of activities of representative authorities and the functions and powers of the parliament as its main subject in the state is characterized; the ways of increasing the institutional capacity of the Ukrainian Parliament, as one of the bodies of representative power, in the conditions of martial law, among which - the protection of the democratic institutions of the state and the involvement of civil society institutions, are defined.

Keywords: public administration, parliamentarism, parliament, bodies of representative power, institutional capacity, elections, democracy.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ОРГАНІВ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ВЛАДИ.....	10
1.1. Інституційна спроможність органів представницької влади: сутність поняття	10
1.2. Вибори як критерій інституційної спроможності представницьких органів влади	18
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. ОБҐРУНТУВАННЯ РІВНЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	29
2.1. Чинне законодавство України у сфері діяльності представницьких органів влади	29
2.2. Функції та повноваження парламенту як субєкта представницької влади	33
Висновки до розділу 2	35
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	37
3.1. Посилення ролі представницької влади як системоутворювального чинника демократичної держави.....	37
3.2. Розвиток концепції народного представництва в роботі представницьких органів влади	51
Висновки до розділу 3	56
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність дослідження. У парламентсько-президентській республіці, якою є сучасна Україна, а також у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в Україну 24 лютого 2022 року, парламент (Верховна Рада України), інші представницькі органи влади (президент України, обласні чи місцеві ради), обрані на виборній основі, зобов'язані посилювати свою роль у системі органів публічної влади. Вони мають організовувати і підтримувати ефективний зворотний зв'язок між системою державної влади і соціальним середовищем (громадянським суспільством), а також - упорядковувати систему політичного представництва суспільних інтересів, застосовувати дієві механізми контролю над виконавчою владою на всіх рівнях державного управління, підвищувати рівень транспарентності (відкритості і підзвітності) законодавчого і законотворчого процесів.

Для України в умовах проголошеного воєнного стану виникла особлива потреба у посиленні інституційної спроможності представницьких органів влади, як інтегрального показника їх можливостей якісно виконувати власні повноваження, визначені чинним законодавством. Цьому сприятиме, зокрема, підвищенню рівня професійної підготовки фахівців до виконання представницької функції на всіх рівнях державного управління, ефективній підготовці персоналу для роботи в представницьких органах влади, посиленню уваги до контролю за виконанням ними управлінських функцій, покладених на ці державні інституції та їх лідерів.

У результаті очікується прискорення процесів європейської та євроатлантичної інтеграції, завершення державних реформ, відновлення України, зокрема, шляхом виконання Плану дій до 2032 року з реалізації визначених Національних програм та інших стратегічних документів.

Теоретичний аналіз наукових праць за темою дослідження свідчить, що вітчизняні науковці (В. А. Гошовська, Л.І.Даниленко, І.Д.Дудко, М.С.Орлів, Л.А.Пашко, І.В.Рейтерович та ін.) особливу увагу приділяють інституційній

спроможності парламенту як представницькому органу влади загальнодержавного рівня; інші, зокрема, Т.М.Дерун, Д. Дзвінчук, В.С. Колтун, В. М. Удовиченко, В.Д.Дзєга, І.Я. Юрійчук, С.Б. Паладійчук та ін. - місцевим та обласним радам депутатів як представницьким органам влади місцевого рівня. Однак, відсутні праці щодо особливостей їх діяльності в умовах воєнного стану. Це й зумовило вибір теми магістерської роботи.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування інституційної спроможності органів представницької влади в умовах воєнного стану та визначення шляхів її підвищення, зокрема для Верховної Ради України.

Для досягнення цієї мети дослідження сформульовано такі завдання:

- уточнити сутність базових понять дослідження – представницька влада, органи представницької влади, інституційна спроможність органів представницької влади;
- охарактеризувати вибори як один із критеріїв інституційної спроможності органів представницької влади;
- обґрунтувати рівень інституційної спроможності органів представницької влади в Україні в умовах воєнного стану;
- визначити шляхи підвищення інституційної спроможності органів представницької влади в Україні в умовах воєнного стану;
- надати практичні рекомендації Верховній Раді України щодо підвищення рівня її інституційної спроможності в умовах воєнного стану.

Об'єкт дослідження - інституційна спроможність органів представницької влади.

Предметом дослідження - підвищення інституційної спроможності органів представницької влади в Україні в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. У процесі дослідження для вирішення поставлених завдань використано такі наукові підходи, як:

- критеріальний – для визначення критеріїв інституційної спроможності органів представницької влади;
- системний - для визначення сутності базових понять дослідження;

- оціночний – для обґрунтування рівня інституційної спроможності органів представницької влади в Україні в умовах воєнного стану;
- прогностичний - для визначення шляхів підвищення інституційної спроможності органів представницької влади в Україні в умовах воєнного стану;
- праксеологічний - для розроблення практичних рекомендацій Верховній Раді України щодо підвищення рівня її інституційної спроможності в умовах воєнного стану.

Під час дослідження використано комплекс загальнотеоретичних та спеціальних методів дослідження, серед яких – метод теоретичного, компаративного аналізу, порівняння, моделювання, опитування, анкетування тощо.

Очікувані практичні результати полягають у тому, що прогресивні науково-прикладні дослідження, розроблені з метою розширення наукової дискусії щодо тлумачення, висновків і пропозицій, мають універсальний характер і розвивають існуючу проблематику та створюють нові підходи до розуміння діяльності органів представницької влади як таких, що формуються шляхом проведення загальнонаціональних чи місцевих виборів і мають особливу відповідальність перед суспільством в умовах кризи і, зокрема, в умовах воєнного стану.

Результати дослідження можуть бути використані:

- у науково – дослідній сфері - при подальшій розробці доктринальних та прикладних наукових положень про засади парламентаризму, як особливої системи публічного управління, при визначенні ролі і місця органу представницької влади у збереженні державності і забезпеченні сталого розвитку держави;
- у правотворчості - при внесенні змін до чинного законодавства України щодо збереження демократичних надбань і розвитку народовладдя;
- у практичній діяльності - при вдосконаленні системи забезпечення органів представницької влади на засадах критеріального підходу;

- в освітньому процесі - при викладанні навчальних дисциплін з публічного управління та адміністрування, при складанні навчальних програм, підготовці монографій, підручників і посібників.

Наукова новизна одержаних результатів. Кваліфікаційна магістерська робота є комплексним дослідженням з публічного управління, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати щодо інституційної спроможності органів представницької влади в Україні в умовах воєнного стану.

Основні положення, що мають елементи новизни, полягають в:

–*обґрунтуванні* сутності, критеріїв та рівнів інституційної спроможності органів представницької влади;

–*удосконалені* чинного законодавства України у сфері діяльності органів представницької влади та їх функції і повноважень;

–*дістало подальшого розвитку* визначення шляхів підвищення інституційної спроможності органів представницької влади в Україні в умовах воєнного стану, таких як посилення ролі представницької влади та залучення інститутів громадянського суспільства.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що прогресивні науково-прикладні дослідження, розроблені з метою розширення наукової дискусії щодо тлумачення, висновків і пропозицій, мають універсальний характер і розвивають існуючу проблематику та створюють нові підходи до розуміння діяльності органів представницької влади в умовах воєнного стану України та ухвалення ефективних рішень із метою збереження демократичних засад управління і народовладдя.

Структура та обсяг кваліфікаційної магістерської роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 41 найменування. Загальний обсяг роботи становить 68 сторінку.

Апробація результатів дослідження. Окремі аспекти дослідження опубліковані у збірнику тез доповідей щорічної Міжнародної науково-

практичної конференції на тему: Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього (Київ, 24.04.2024 р.)

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ОРГАНІВ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ВЛАДИ

1.1. Інституційна спроможність органів представницької влади: сутність поняття

Нині, у контексті реалізації Плану відновлення України до 2032 року [23] особливе значення набуває представницька влада, яка розглядається науковцями не лише, як «законодавча влада, а й як влада, яка захищає суспільні інтереси людей і створює умови для критики можновладців» (за Дж. Ст. Мілем).

Також «представницьку владу розглядають як «влада у громаді» (за А. де Токвілем), яка забезпечує «пріоритетність думок громадян у процесі прийняття закону, одностайності суспільних бажань, потреб, інтересів, де голосування розглядається як акт, що гарантує волю більшості, а інститут громадянства залежить від власності» (Ж.-Ж. Руссо), або, як «інституційний засіб для прийняття політичних рішень, у якому індивіди отримують владу приймати рішення шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців» (Дж. Шумпетер)» [27].

Аналізуючи, наукові джерела із зазначеної проблематики, визначимо сутність поняття «представницька влада» за допомогою схеми (див. рис. 1.1):

Представницька влада:		
Реалізує законодавчу функцію	Захищає суспільні інтереси людей	Створює умови для критики можновладців
Представницька влада формується шляхом:		
волевиявлення більшості під час виборів:	конкурентної боротьби політично активних	конструктивної взаємодії владних інституцій і

загальнонаціональних чи місцевих	громадян, об'єднаних у політичні партії	громадянського суспільства, об'єданого у різні інституції
----------------------------------	---	---

Джерело: авторська розробка.

Рис.1.1. Характеристика сутності поняття «представницька влада».

Як видно з рис. 1.1, представницька влада реалізує законодавчу функцію держави, якщо вона презентується органом державної влади, який створюється шляхом загальнонаціональних виборів, тобто, формується шляхом волевиявлення більшості населення під час загальнонаціональних виборів до парламенту чи на пост президента держави.

Представницька влада може презентуватись також і на місцевому рівні представницьким органом місцевого самоврядування, який формується шляхом волевиявлення більшості групи населення конкретної території під час місцевих виборів до обласних та міських рад депутатів.

В умовах воєнного стану, проголошеного в Україні у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ проти нашої держави 24 лютого 2022 року, органи представницької влади мають особливе значення на всіх рівнях державного управління. Адже, представницька влада є головною формою здійснення народовладдя та відстоювання народного суверенітету, оскільки саме вона має можливість «забезпечувати безперервне й невідкладне здійснення державної влади, на належному професійному рівні ухвалювати суспільно значимі рішення, без чого саме існування сучасної держави стає проблематичним» [27].

Вона, по-перше, «виступає організаційним елементом у системі публічної влади та сприяє раціональному вибудовуванню політичного процесу, по-друге, створює можливість для громадян брати участь в управлінні публічними справами через своїх представників, чим забезпечує політичну єдність народу в умовах багатопартійності» [27].

Представницька влада має глибоке коріння в історії політичних систем. «Вона еволюціонувала, починаючи з народного віче Київської Русі, кортесів Іспанії, парламенту Англії, ландтагів Німеччині» [14, с. 247].

При цьому, вона є базовою у парламентаризмі, який розглядається вітчизняними науковцями, як «особлива система публічного управління з формування традицій демократичного розвитку держави та забезпечення її стабільності» [8]. У такій владі важливу роль відіграє парламент, як невід'ємний елементом політичної системи та державного управління, який відображає стан розвитку політичної культури в суспільстві і формування загальноцивілізаційної ідеології демократичної правової держави.

Історично всі держави проходять, як правило, три стадії розвитку парламентаризму:

- перша – початкова. В ній парламентаризм формується в умовах постійної політичної боротьби, яка часто переростає в політичні кризи (парламентські, урядові, партійні), коли коаліції виявляються нестійкими, а при зміні керуючої партії відбуваються різкі зміни в зовнішній і внутрішній політиці;

- друга – становлення. В ній парламентаризм формується у політичних конфліктах, що виникають постійно під час виборів та зміни урядів, однак суттєвих змін у політиці держави не відбувається;

- третя – стабільності. Характеризується завершенням процесу формування парламентаризму, коли у парламенті ключовими політичними акторами залишається кілька партій, і після зміни правлячої партій та коаліції радикальних змін політичної ситуації також не відбувається.

Найкращою є третя стадія, коли в державі відбувається сталий розвиток, а в суспільстві - сформована політична культура демократії, коли вибори до будь якого органу представницької влади (президент держави, парламент, місцеві ради) стає важливим завданням для кожного свідомого громадянина, зокрема:

- для активного громадянина – це участь у ролі активного виборця, такого, що конкурує з іншими претендентами на посаду у державній владі;

- для інших громадян – це роль пасивних виборців – тих, хто обирає представників до органів представницької влади.

Тому, під час сучасної російсько-української війни, органи

представницької влади набувають особливого значення, адже вибори не проводяться і їхній кадровий потенціал не оновлюється. Однак, за ці роки, саме завдячуючи цим органам влади, Україна працює особливо активно в усіх сферах життєдіяльності. При цьому, саме ці органи влади в різні історичні періоди існування нашої держави виконували повноваження, спрямовані на захист власних кордонів і громадян.

Так, наприклад:

- за часів існування давньоукраїнських держав-міст на території сучасної України (VII ст. до н.е. – IV ст. н.е.) важливу роль у системі представницької влади відігравали Народні збори, які забезпечували законодавчу, в сучасному розумінні цього слова, функцію держави та функцію контролю за діяльністю представницьких осіб;

– у Київській Русі (IX–XI ст. н.е.) - Народне Віче (збори) забезпечувало ще й судову і військову владу, а прямі вибори князя були реальною демонстрацією демократичного устрою в нашій державі;

– в інші історичні періоди, коли Україна перебувала у складі Литовсько-Руської держави (XIII– XVI ст.), Речі Посполитої (XVI – XVII ст.), Російської імперії (Запорізька Січ, Гетьманщина, XVII ст.), особливе значення набули місцеві органи представницької влади, такі як пани – ради, шляхетні сеймики, козацьке самоврядування та ін., які сприяли розвитку децентралізованої системи управління на демократичних засадах;

- коли Україна перебувала у складі Австрійської імперії та Австро-Угорського союзу (кінець XVIII ст. – початок XIX ст.) наша держава набувала досвіду роботи в Австрійському парламенті (рейхстазі), в якому нерівномірно, але все ж були представлені депутати від України; це сприяло формуванню українських політичних партій як базових елементів політичної системи;

- коли Україна перебувала у складі Російської імперії (XIX ст. – початок XX ст.) вона набула досвіду роботи у Державній думі; це сприяло формуванню національно-територіальної децентралізації, розвитку ліберальної партії та проекту закону “Самостійна Україна” ;

- Україна напочатку XX ст. весь час перебувала у боротьбі за свою

незалежність (Українська Народна Республіка, березень 1917, створила власний орган представницької влади – Центральна Рада; Радянська Українська Республіка, грудень, 1917 - Всеукраїнський з'їзд рад; Українська держава під керівництвом гетьмана П.Скоропадського, квітень, 1918 – Центральна Рада; Українська Народна Республіка, початок 1919 - Директорія Голова директорії; УРСР у складі СРСР, з 1919 року - Верховна Рада України; Україна з 1991 року по теперішній час - Верховна Рада України) набула суттєвого досвіду становлення і розвитку демократичних форм державного управління, формування публічного управління на всій території держави, розвиток місцевого самоврядування та їх органів [21].

Аналізуючи ці історичні періоди і факти становлення незалежності нашої держави та її боротьби за незалежність, наша держава системно демонструє свої прагнення щодо створення стійкої системи представництва та народовладдя, що є базовими у демократичних формах правління, в яких представницькі органи влади є головними, «домінуючими» [1].

У цілому рух за демократію в усьому світі продемонстрував важливість цих органів влади, які обиралися представниками різних соціальних груп і мали право ухвалювати рішення, як з питань місцевого значення, так і загальнодержавного.

Середньовіччя й ранній Новий час свідчать про перші кроки до формування представницьких органів влади. Наприклад, в Англії виникла система парламенту, де король скликав радників для обговорення податків та інших питань, що стали першими кроками у напрямку представницької системи урядування.

Із поширенням ідей революції та просвітництва в Європі XVIII ст. почали формуватися нові ідеї про роль громадян у владі, які укріпилися під час Французької Революції. У ході становлення абсолютизму в Європі органи представницької влади були обмежені у своїх повноваженнях або взагалі скасовані. Однак у ході буржуазних революцій XVIII-XIX століть вони знову були відновлені і отримали нові повноваження.

У XIX-XX століттях органи представницької влади набули подальший

свій розвиток. Цей період відзначився поширенням демократичних ідей та розвитком парламентських систем у різних країнах світу. Формування політичних партій, виборчі кампанії, встановлення законів, що регулюють виборчий процес, стали важливими етапами у їх становленні.

Наприкінці XX – напочатку XXI ст. у незалежній Україні, починаючи з 1991 року, починається етап активного розвитку органів представницької влади загальнодержавного і місцевого рівнів, які обираються, відповідно, громадянами всієї держави чи населенням відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Їх сутність досліджувалась багатьма вченими, які в цілому зійшлися до думки про те, що органи представницької влади місцевого рівня – це органи місцевого самоврядування, які обираються населенням відповідної адміністративно-територіальної одиниці і мають право ухвалювати рішення з питань місцевого значення. Вони є базовим структурним елементом парламентаризму, оскільки здійснюють власну діяльність на основі принципів виборності, відповідальності, контролю за діяльністю посадових осіб.

Принцип виборності характеризується тим, що депутати органів представницької влади місцевого рівня обираються населенням відповідної адміністративно-територіальної одиниці шляхом проведення демократичних місцевих виборів.

Принцип відповідальності перед виборцями реалізується через системні звіти депутатів органів представницької влади місцевого рівня про задоволення інтересів виборців і виконання їхніх очікувань. Виконавчі органи місцевого самоврядування несуть відповідальність перед представницькими органами влади місцевого рівня. Виконавчі органи місцевого самоврядування можуть бути відсторонені від влади, якщо вони втрачають підтримку представницьких органів влади місцевого рівня.

Принцип контролю за діяльністю виконавчих органів місцевого самоврядування реалізується шляхом запровадження системних звітів перед органами представницької влади місцевого рівня та громадами.

У цілому, органи представницької влади на місцевому рівні:

- наділені власною компетенцією щодо розв'язання питань публічного управління;

- виражають волю народу в нормативно-правових актах, які ухвалюють;
- виступають своєрідною об'єднуючою ланкою між громадянами і владою;
- спричиняють активний зворотний вплив на інтереси народу;
- формують політичну волю народу.

Ці органи включають у себе місцеві ради – обласні і міські; здійснюють ряд важливих функцій, включаючи розробку й ухвалення рішень з питань місцевого бюджету, розвитку інфраструктури, надання комунальних послуг, планування та розвитку місцевих територій.

Вони реалізують такі функції:

- законотворчу – шляхом розроблення й ухвалення нормативних актів з питань місцевого значення;
- розпорядчу – шляхом ухвалення рішення про реалізацію місцевих програм соціально-економічного розвитку, управління майном територіальної громади, надання адміністративних послуг тощо;
- контрольну – шляхом забезпечення контролю за діяльністю виконавчих органів місцевого самоврядування, а також діяльністю підприємств, установ, організацій, які перебувають у комунальній власності.

Тобто, у сучасній Україні органи представницької влади місцевого рівня відіграють важливу роль у забезпеченні демократії, соціально-економічного розвитку та місцевого самоврядування.

Однак, найбільш значимим у представницькій владі нашої держави залишається парламент – Верховна Рада України - невід'ємна частина парламентської системи.

Діяльність парламенту є важливою для комунікації суспільства, виконавчої влади, Глави держави, судової влади. Він є основною структурою в механізмі державної влади, яка може протистояти прагненню виконавчої влади постійно отримувати якомога більше влади. З одного боку, це майданчик для протистояння, конкуренції та дискусій між різними силовими структурами та політичними партіями, а з іншого – це публічний майданчик для подолання

протиріч, узгодження позицій та досягнення консенсусу.

Роль сучасних парламентів істотно змінилася у зв'язку з демократизацією суспільних відносин. У цьому контексті парламентська трибуна часто надається для парламентських слухань, де представники інститутів громадянського суспільства мають можливість реально впливати на розробку національних стратегій і політичних рішень, використовуючи переваги системи стримувань і противаг між інститутами влади та сприяти встановленню *парламентської системи як представницької та найвищого вираження парламентської демократії*.

Зміни суспільно-політичної ситуації в Україні з 1990 р., пов'язані зі становленням професійно діючого парламенту (Верховної Ради України – ВР України), виявили не лише необхідність та ініціативу вітчизняних дослідників осмислити відповідне явище як реальний чинник, а й у цілому. частиною демократичного процесу в країні.

Серед галузей вивчення парламентських систем найбільш яскравими є такі:

- «історичний напрям, що ведеться переважно в рамках історичної науки, зосереджуючи увагу на вивченні зародження та розвитку проявів парламентаризму на українському ґрунті;

- політична, соціокультурна спрямованість, розгляд парламентаризму як явища суспільно-політичного життя та демократичного розвитку. Вагомий внесок у формування цього напрямку зробили багато наукових галузей, зокрема філософія, соціологія, політологія;

– конституційно-правове спрямування, як особлива галузь конституційного права в рамках юридичної науки, спрямоване на розгляд парламентаризму як інституційно формуючого (конституційно визнаного) чинника організації влади;

– публічно-управлінський напрям у науці про державне управління, який започаткував розгляд і дослідження парламентаризму як особливого інституту державного управління» [7].

Полідисциплінарність та багатовимірність розуміння парламентської системи українськими дослідниками зумовлює і багатоаспектність пояснення цього феномену.

У цілому, парламентська система є широким поняттям, що включає основу організаційних форм державної влади, методи державного управління, механізми взаємодії парламенту з органами виконавчої та судової влади, системи зв'язку суспільства і держави.

«Парламент – це родова назва вищого колегіального загальнонаціонального представницького і законодавчого органу влади в демократичних державах, який відображає суверенну волю народу і працює на постійній основі (паралельна назва легіслатура).

Парламенти в світі мають різні назви – Верховна Рада (Україна), Федеральні збори (Швейцарія), Конгрес (США), стортинг (Норвегія), Альтинг (Ісландія), Генеральні кортеси (Іспанія) тощо, але для всіх них властиві загальні ознаки парламентаризму» [8].

Верховна Рада України – єдиний загальнодержавний представницький, колегіальний, виборний, однопалатний, постійно діючий орган законодавчої влади України. Його ознаками є:

- єдність, загальна державність, представництво, колегіальність, виборність, однопалатність, постійність діяльності;
- прийняття законів - нормативно-правових актів, які регламентують найважливіші суспільні відносини, закріплюють права й обов'язки громадян, мають найвищу юридичну силу.

Верховна Рада України здійснює повноваження згідно з Конституцією України [16].

До її відання віднесено:

- «утворення і ліквідація районів, встановлення та зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;
- затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації;

- визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності;
- заснування державних нагород, встановлення військових звань, дипломатичних рангів та інших спеціальних звань тощо» [16].

У системі органів державної влади Верховна Рада України посідає важливе місце. Вона є єдиним органом законодавчої влади в Україні, який вирішує найважливіші питання державного і суспільного життя держави та здійснює законодавчі, установчі, представницькі та контрольні функції, передбачені Конституцією України.

Функція представництва для парламенту і для органу місцевого самоврядування є однією з базових. Вона характеризується «сукупністю представницьких прав народу, підприємств, релігій, регіонального та національного рівнів, класів населення» [9]. Тому її реалізація є особливо важливою, зокрема, в умовах сучасної російсько-української війни, коли депутат будь якого рівня (загальнонаціонального чи місцевого) стає політичним лідером, навколо якого об'єднуються громадяни задля досягнення переможного миру.

1.2. Вибори як критерій інституційної спроможності представницьких органів влади

У міру розвитку та зміцнення політичних систем у різних країнах стає все важче залучати все населення до вирішення проблем загальнонаціонального значення, а в міру зростання чисельності населення це стає неможливим. У цих умовах набула поширення представницька форма народного правління. Для цих організацій більшість національних проблем вирішуються не всіма громадянами країни, а лише окремими їх групами. Останні є повноважними представниками народу, який їх представляє, і приймають обов'язкові для виконання рішення від їх імені.

Група, що представляє все населення держави, створює загальнодержавний орган (парламент), який має повноваження виступати від імені всієї держави, ухвалювати рішення від імені свого народу, захищати їхні суспільні інтереси, формується під час парламентських виборів «шляхом таємного голосування» (статті 75-76 Конституції) [16].

У сучасних демократичних умовах вибори є ключовим інструментом і основним проявом національного суверенітету та політичної волі. Вони представляють інтереси різних владних груп суспільства. Для громадян - це одна з найбільш реальних форм політичної участі.

Вибори дають можливість впливати на владу, зокрема: утримувати або замінювати президента, парламент та уряд; забезпечувати їхню соціальну відповідальність, змінювати політичні програми тощо.

«Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Держава здійснює владу безпосередньо або через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [16].

Вибори є реальним механізмом формування влади, який сприяє участі громадян в управлінні справами держави та створює умови для подолання відчуження влади громадян.

В Україні вибори є основною формою народного волевиявлення і способом безпосереднього здійснення Українським народом влади. Вони є вільними і проводяться шляхом таємного голосування на основі загального, рівного і прямого виборчого права [5].

Вважається, що вибори є легітимними лише тоді, коли відбувається конкурентна боротьба між двома чи більше кандидатами чи політичними партіями.

Якщо результати виборів будуть проведені відповідно до правил, вони відобразатимуть настрої виборців і напрямок розвитку країни. Тому вибори розглядаються нами як один із критеріїв інституційної спроможності органів представницької влади.

Тобто, якщо парламентські чи місцеві вибори є легітимними, то створені в результаті їх проведення органи влади є інституційно спроможними, тобто законодавчо і суспільно визначеними.

Важливим наслідком виборів є відбір політичних лідерів, за допомогою яких громадяни можуть замінити тих, кому не можна довіряти, більш надійними.

Держави здійснюють владу, обираючи людей, які керують країною. При цьому посадовці, обрані народом, не є власниками влади, а виступають керівниками для поводження з чужою власністю – невід’ємною владою народу. Тому виборці наймають надійних людей для управління країною, реалізації конкретних планів і вирішення пов’язаних із цим проблем.

В ідеалі виборець визначає стратегію влади.

За тактику вирішення найважливіших завдань відповідає демократично обрана влада.

Зазначимо, що модель демократичних виборів визначена чинним законодавством і включає таке: «кандидати подають пакет зрозумілих виборцям пропозицій, а виборець, зіставляючи та оцінюючи їх зі своїми інтересами, вирішує, кому віддати перевагу» [33].

В умовах сучасної демократії вибори є ключовим механізмом, його політичної волі. Вони є найважливішим каналом представництва інтересів різних соціальних груп у владі. Кожен повнолітній громадянин має право брати участь у загальних виборах. Для більшості громадян це одна із справжніх форм політичної участі. Вибори дають можливість впливати на уряд: підтримувати або змінювати парламенти та уряди, забезпечувати їх підзвітність громадянам, змінювати політичні лінії тощо.

Вибори, як суспільно-політичне явище, мають як позитивні, так і негативні характеристики.

До негативних факторів віднесено виборче законодавство, яке потребує постійного перегляду, зокрема, щодо встановлення фільтрів для лідерів з кримінальним минулим; до позитивних – те, що виборча система та її

процедури є основними ознаками демократії, які відображаються в таких аспектах:

- усі повнолітні мають право голосу;
- жодна група людей не повинна втратити право створювати партії та висувати кандидатів на виборах;
- усі місця в законодавчому органі займають депутати на конкурсній основі;
- виборча кампанія має проводитися надійно та чесно (без застосування заходів залякування, без тиску на кандидатів та виборців);
- голосування має бути вільним і таємним; вони підраховуються самостійно і оголошуються чесно, за результатами;
- кандидати, які отримали певну частину голосів, залишаються на своїх посадах до наступних виборів;
- виборчі системи та супутні процеси забезпечують легальність і легітимність влади (державних органів); вказати рівень довіри до політики уряду;
- впливати на стан політичного плюралізму, конкуренції та характер політичної системи; сприяти збільшенню або зменшенню кількості партій; визначити тип взаємовідносин між партіями, які здобули місця у парламенті.

Науковцями визначено такі особливості виборів:

- «легітимація та стабілізація політичної системи, а також легітимація окремих інститутів влади: парламенту, уряду, президента;
- створити ефективну систему представництва, через яку виражаються, збираються та представляють різноманітні інтереси людей;
- мобілізувати суспільство на підтримку суспільно важливих цінностей та вирішення актуальних соціальних проблем;
- формувати волю більшості та вирішувати конфлікти інституційними, мирними засобами;
- злиття різних точок зору та формування спільної волі;
- створення нових еліт; вибори є найважливішим каналом входження громадян до політичної еліти та участі в політиці; під час виборів оновлюється

склад правлячої еліти та опозиції, змінюється політичний вплив партій та їх представників» [3, с. 153-157].

За роки незалежності Україна пережила велику кількість виборів усіх типів – від президентських до місцевих. І кожного разу свідомі громадяни демонстрували не лише своє виборче право, а й обов'язок.

Наприклад, «згідно з результатами опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг», після першого туру президентських виборів 31 % опитаних вважають, що при голосуванні за кандидата Порошенка, вони голосують безпосередньо за особистість, а 26 % таким чином голосують проти президента рф Путіна. 20 % опитаних вважають, електорат Зеленського голосує безпосередньо за особистість, а 66 % таким чином висловлюють протест проти існуючої ситуації в країні. Опитування провели з 5 по 10 квітня 2019 року, участь взяло 3 000 респондентів» [4].

Дослідники зазначають, що «вибори 2019 – особливі, адже ще ніколи за часи незалежності рейтинги лідерів не були настільки низькими, а результат – непередбачуваним. Хоча у ЦВК зареєструвалися рекордні 44 кандидати, соціологи кажуть – українці не бачать політичних лідерів, мають запит на зміну системи, а неочікувані рейтинги деяких "нових облич" на виборах пояснюють розчаруванням і фактично голосуванням не "за", а "проти" [38].

Соціологічна група «Рейтинг» оприлюднила результати свого електорально-поведінкового дослідження, за яким вони помітили доволі низьку явку виборців, зумовлену різними факторами, зокрема:

- місцеві вибори традиційно хвилюють наших виборців більше, ніж національні;
- пандемія коронавірусу зупинила багатьох виборців іти на виборчі дільниці;
- багато виборців не бачать свого кандидата, за якого б вони проголосували.

Ними зазначено, що у роки незалежності України останні вибори пройшли з мінімальною кількістю виборців, що свідчить про низький рівень

легітимності органів представницької влади. Наприклад, на президентських виборах у 2019 році явка виборців склала 62,06% [4].

Це свідчить, що громадяни не в повній мірі реалізували своє виборче право та не виконали своїх обов'язків щодо участі в політичному житті країни.

«Сьогодні, коли питання проведення виборів в Україні стало засобом утримання і переділу влади, виникла нова проблема: небажання народу йти на виборчі дільниці. В рамках проведення чергової реформи виборчої системи, політики пропонують варіант відкритих виборчих списків з преференціями. Мотивація пов'язана з тим, що закривши від виборців списки, їх позбавляють можливості впливати на персональний склад представницького органу, а відповідно – обмежують норми представницької демократії. За новою системою, яка перебуває на етапі обговорень, а законопроекти, подані на розгляд Верховної Ради України, виборець матиме можливість реалізувати своє конституційне право на делегування повноважень конкретним представникам, а не колу людей» [20, С. 56 - 60].

Тому важливим залишається завдання щодо підвищення рівня прозорості і зрозумілості виборчих програм кандидатів на вибори до органів представницької влади і внесення відповідних змін до чинного законодавства у сфері виборів [29]. Для цього, зокрема, науковцями *визначено критерії*, за якими виборці можуть перевірити кандидата перед тим, як ознайомитись із його/її політичною програмою.

Це:

1). Політична імміграція – коли політики часто змінюють політичні партії чи парламентські фракції. Як правило у таких політиків відсутні чіткі переконання щодо здійснення політичної влади. такий Цей кандидат скоріше за все ніколи не відстоював суспільних інтересів і не буде їх відстоювати в подальшому.

2). Участь в антикорупційних розслідуваннях – коли проти політика ведуться корупційні розслідування у авторитетних ЗМІ, наприклад, таких, як Bihus.Info, Радіо Свобода, Слідство.Інфо, які повністю фінансуються західними донорами та коли інформація про оголошення підозри висвітлена на

офіційних сайтах правоохоронних органів (НАБУ, Нацполіція, Генпрокуратура).

3). Відсутність на роботі – коли аналіз офіційних сайтів представницьких органів влади чи офіційна сторінка сайту Руху «Чесно» підтверджують відсутність депутатів на роботі без поважних причин.

4). Заява та спосіб життя – коли у політика не співпадають його програмні гасла з результатами перевірки його електронної декларації про доходи і витрати.

5). Освіта та досвід – коли політик не має достойної освіти і досвіду роботи на керівних посадах, коли кар'єрне зростання не було катастрофічно швидким.

Ці та інші критерії вибору політика, на які потрібно звертати увагу виборцям засвідчують про підвищення розвитку політичної культури виборців [25], на чому наголошують вітчизняні вчені, посилаючись на історію розвитку парламентаризму на території України [36].

Кожний претендент на виборну посаду в органі представницької влади повинен мати власний план дій - програму кандидата, яка має враховувати сучасні вимоги суспільства і держави та відповідати таким критеріям, як:

- доброчесність і мораль;
- знання і досвід;
- наявність чи відсутність спонсора.

Перша вимога залежить виключно від конкретної особи кандидата, його власної культури, вихованості, походження, а друга і третя залежить від третіх осіб і, головне, від чинного виборчого законодавства.

Тому важливо, щоб чинне законодавство чітко визначало ці вимоги, зокрема, щодо знань і досвіду роботи на благо держави чи громади та прозорості і ясності в інвестуванні політичних проектів.

При цьому виборчі закони мають гарантувати рівні права для всіх учасників виборчого процесу – заможних і недостатньо заможних громадян. Тому питання лобіювання набувають особливого значення, зокрема, з метою подолання політичної корупції.

«В сучасних умовах глобалізації корупційна діяльність, вийшовши за межі національних соціально-політичних та економічних систем і держав, стала предметом глибокої занепокоєності всієї світової спільноти. Дослідницький моніторинг і практичні заходи з протидії корупційній експансії перебувають в центрі уваги економічних корпорацій і наукових об'єднань, засобів масової інформації та широкої міжнародної громадськості. Однак, як і в національному масштабі, так і в межах світової наукової спільноти до цих пір немає єдиного консолідованого визначення корупції як соціального явища, більш того, в цьому аспекті воно практично постає як сутнісно оспорюване наукове визначення. А відтак, як і у будь-якого складного явища, у політичній корупції також все ще не існує єдиного канонічного визначення. Можливо, найбільш коротке (і точне) з них: «зловживання публічною владою заради приватної вигоди» (Joseph Senturia)» [24].

Тобто, політична корупція – це нечесна поведінка державної посадової особи в процесі прийняття рішень.

Тому ухвалення будь якого закону може мати елементи корупції. І, на жаль, досить часто на перше місце виходить не суспільний інтерес, а інтерес зацікавлених сторін. Це характеризує саме *політичну корупцію*, яка визначається як користування владою для незаконного отримання особистої вигоди.

Тому, на жаль, більшість політичних партій, отримуючи державні кошти на власну діяльність та кампанії, паралельно отримують кошти і від фізичних та юридичних осіб і тим самим потрапляють у залежність до своїх інвесторів.

У реальності нинішньої політичної виборчої системи в Україні парламент став елітним клубом для мільйонерів та мільярдерів. І не лише українських, а й країни – ворога. Тому, нині, під час російсько-української війни, український парламент робить доволі рішучі кроки для очищення політичної влади від політичних корупціонерів і колаборантів шляхом заборони проросійських політичних партій і внесення змін до Регламенту про Верховну Раду України щодо юридичної відповідальності парламентарів.

Як засвідчує Укрінформ, «за рішенням суду в дохід держави передано понад €23,7 мільйона активів 18 заборонених політичних партій та їх утворень, 53 одиниці транспортних засобів, 10 об'єктів права інтелектуальної власності та 83 об'єкти нерухомого майна» [37].

Окрім того, Верховна Рада України ухвалила Закон про лобізм, спрямований на реалізацію рекомендацій Європейської комісії, який є однією зі складових елементів урядового антиолігархічного плану дій.

«Метою ухвалення закону є забезпечення правових засад лобіювання в Україні відповідно до міжнародних практик і стандартів, забезпечення нормативно-правового регулювання взаємодії посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування із заінтересованими сторонами та суб'єктами лобіювання, встановлення прозорих механізмів забезпечення їхньої діяльності та посадових осіб» [35].

«Цим законом визначено термінологію у сфері лобіювання, права та обов'язки суб'єктів лобіювання, методи впливу, правила етичної поведінки суб'єктів лобіювання; передбачено створення Реєстру прозорості, держателем та адміністратором якого є Національне агентство з питань запобігання корупції; регламентовано порядок реєстрації у Реєстрі прозорості та винятки з нього; передбачено звітність суб'єкта лобіювання, що вноситься до Реєстру прозорості та механізми контролю за діяльністю суб'єктів лобіювання шляхом моніторингу дотримання законодавства з цих питань» [35].

Ми вважаємо, що це позитивні кроки на шляху розбудові незалежності нашої держави та її захисту від зовнішнього ворога. Такі дії сприятимуть підвищенню рівня довіри до чинного парламенту і в цілому до інших органів представницької влади.

Також важливим у критеріях інституційної спроможності досліджуваних органів влади є партійні програми, а саме їхні передвиборчі програми, які практично не аналізуються у суспільстві, за них не звітують політичні партії, а їхні лідери, нанісши збитки державі, не несуть ніякої відповідальності. Тому, це потребує внесення змін у Виборчий кодекс України.

В цілому вибори, які є важливою характеристикою демократії в державі, а також всі його елементи, які є критеріями інституційної спроможності органів влади, які виникають внаслідок їх проведення, в сучасних умовах російсько-української війни виокремлюють такі дві проблеми, які обмежують представницьку демократію:

- по-перше, вони пов'язані з регулюванням відносин між владою (державою) і громадянами (суспільством);

- по-друге, - із визначенням та ідентифікацією осіб, які представляють інтереси громадян у органах влади.

Політичні партії, за списками яких проходять представники на владні посади в органи представницької влади, а також і в органи виконавчої і судової влади, є лише засобом досягнення і утримання влади, але не є способом представлення інтересів тих, хто їх обирає. Тому для повернення довіри до влади необхідно вдосконалити виборче законодавство і посилити прозорість виборчого процесу на всіх його етапах..

Висновки до розділу 1

Уточнено, що представницька влада характеризується наявністю легітимних органів представницької влади, таких як парламент, місцеві ради, глава держави, які формуються шляхом загальнонаціональних чи місцевих виборів і здійснюють власну діяльність на засадах колегіальності, прозорості, підзвітності. Їх інституційна спроможність полягає у здатності самостійно виконувати повноваження, визначені чинним законодавством.

Зазначено, що у незалежній Україні розпочався етап активного розвитку органів представницької влади загальнодержавного і місцевого рівнів, які обираються, відповідно, громадянами всієї держави чи населенням відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Відповідно до концепції демократії, представництво є інституційною складовою демократичної країни, в якій єдиним джерелом влади є народ, який

здійснює владу через державні органи, які формуються шляхом проведення загальнонаціональних чи місцевих виборів.

Вибори є основним механізмом формування представницької влади, під час яких громадяни можуть безпосередньо обирати кандидатів у президенти держави, мера міста, парламентаря та депутата місцевих рад.

Вибори виконують найважливішу функцію - це трансформація політичної системи для пошуку оптимальної політичної лінії для країни. Вибори впливають на уряд: вони зберігають або замінюють парламент і президента, забезпечують їх підзвітність і змінюють політичний процес у країні. За допомогою виборів народ обирає уряд, який керуватиме країною наступні п'ять років, і його стратегію дій.

Вибори є основним елементом представництва в демократичній країні, які виконують найважливішу функцію щодо трансформації політичної системи для пошуку оптимальної політики; вони суттєво впливають на уряд та главу держави, зберігають або замінюють парламент і президента, місцеві ради і органи місцевого самоврядування, забезпечують їх підзвітність і змінюють політичний процес у країні. За допомогою виборів народ обирає уряд, який здійснює управління державою на термін його обрання. В Україні - п'ять років.

РОЗДІЛ 2

ОБҐРУНТУВАННЯ РІВНЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРґАНІВ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Чинне законодавство України у сфері діяльності представницьких органів влади

У відповідь на повномасштабну агресію РФ проти України, розпочату 24 лютого 2022 року, чинна влада відреагувала миттєво і внесла відповідні зміни у чинне законодавство. Це стосується не лише воєнних законів чи законів у сфері економіки, а й у сфері публічного управління, що стосується органів представницької влади, до яких віднесені «інститути безпосередньої (прямої) демократії, які забезпечують пряме або безпосереднє волевиявлення у питаннях державного і суспільного життя (реалізуються через референдуми, плебісцити – пряме голосування, всенародне обговорення, вибори), й інститути представницької демократії, що забезпечують реалізацію волі громадян через обраних ними представників – депутатів та інших виборних осіб» [20].

Чинна модель демократії, яка функціонує в Україні поєднує пряму і представницьку форми і регулюється чинною Конституцією (ст. 69–74) та додатковими законодавчими актами і постановами .

Історично склалось так, що:

- первинна модель «державного соціалізму» в Україні ґрунтувалась на делегуванні громадянами власних прав на участь в управлінні країною *партійно-адміністративному керівництву* (до 1991 року);

- друга модель (1991 - 2019 рр.) - на управління *партійному керівництву* і, відповідно, розбудові партійної системи, яка розвинулась з однопартійної системи до багатопартійної;

- третя модель (2019 р. – дотепер) - на управління *громадсько-партійному керівництву*.

«Нині в Україні налічується 370 політичних партій» [26].

І тому, важливо, щоб ці політичні партії не стали об'єктами політичної маніпуляції, а могли формувати самостійну політику і залишалися базовим інструментом для реалізації принципів демократії, були носієм норм демократії.

Починаючи з 2019 року по теперішній час в Україні формується система *громадсько-партійного керівництва*, якому громадяни делегували свої права в управлінні державою.

Така система утримує велику кількість громадських організацій. «Як стверджують аналітичні джерела, в Україні у 2021 році зареєстровано 160 тисяч громадських організацій. Під час війни з РФ понад 75% з них надають допомогу збройним силам України» [39].

Як стверджують дослідники, «з початком повномасштабної війни лише на рахунки НБУ та у три найбільші благодійні фонди («United24», БФ «Повернись живим» та БО «Благодійний фонд Сергія Притули») українці та іноземці перерахували понад 33,96 млрд грн. Це майже 1 млрд доларів» [39].

Тобто, на сучасному етапі функціонування громадсько-партійної системи керівництва, в Україні створено умови для розвитку і збереження демократичних принципів у законодавстві нашої держави.

Хоча деякі обмеження все ж існують і вони пов'язані саме з війною з РФ. Це - створення військово-цивільних адміністрацій, тимчасова відміна конкурсного відбору на посади в органи державної влади, неможливість проведення загальнонаціональних і місцевих виборів під час війни.

Як стверджують науковці, «в умовах сучасної російсько-української війни, коли саме на нашій землі проходить драматичний дискурс між демократією і автократією, може виникнути загроза демократії, а отже і парламентаризму. Тобто перше на що хотілося б наголосити – це унеможливлення класичного політичного авторитаризму в Україні. А це, насамперед:

- асиметричне зміщення владних повноважень в бік глави держави та виконавчих структур;
- відсутність ефективного контролю за діяльністю влади з боку

суспільства (через законні представницькі органи, такі як парламент);

- обмеження місцевого самоврядування, як через контроль над формуванням бюджетів, так і через пряме втручання у місцеву владну вертикаль;

- контроль над інформаційними процесами в суспільстві, мотивуючи це необхідністю зберігання інформаційної безпеки» [6, с. 31-33].

«Всі ці обмеження, безумовно, необхідні під час війни, але спокуса залишити їх після завершення війни залежить від готовності населення підтримати таку конфігурацію політичного урядування. Адже соціальною умовою скочування до авторитарного правління є переважання авторитарних орієнтацій у суспільстві.

І хоча українське суспільство має досвід боротьби за демократичні цінності та прагне до побудови вільної та демократичної держави. Однак тривалий демократичний транзит, важка і виснажлива війна можуть призвести до зростання зневіри в демократію та схильності до авторитарного правління. Під час війни люди можуть сприймати авторитарний режим як надійний засіб забезпечення захисту від зовнішньої загрози. Зрештою, швидкі, позапарламентські рішення та централізоване керівництво можуть сприйматися більш ефективними в мобілізації ресурсів та людських сил для ведення війни, ніж тривалі процедури представницької демократії» [6].

«Особливо небезпечною ця тенденція може стати після завершення війни, коли у важкі часи післявоєнної відбудови значна частина населення гостро реагуватиме на соціальну несправедливість, прагнучи віднайти більш рішучих та завзятих політиків, на роль яких, найімовірніше, зголосяться популісти різного ґатунку. Щоб зменшити психологічний дискомфорт, пов'язаний з невизначеністю або несумісністю своїх переконань, люди намагатимуться раціоналізувати свої суперечливі погляди в «яскраві» антиелітарні гасла» [6].

Як засвідчують моніторингові дослідження Інституту соціології НАН України, більше половини населення обрали особисту свободу і дотримання громадянських прав і лише близько чверті респондентів вважають добробут

важливішим. На наше розуміння, це добрі показники, які свідчать про згуртованість нашого суспільства та орієнтованість свідомих громадян на реальні демократичні зміни попри всі проблемні аспекти, пов'язані з діяльністю влади в умовах війни.

Тому, підтримка рівня демократії в умовах війни і у повоєнний період є однією із найважливіших передумов демократичного розвитку України, що означає чітке виконання Конституції України [16].

А саме, ст. 1 Конституції України визначає Україну як демократичну державу; ст. 5 - визначає, що «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [16].

«Тобто, передбачено право народу на реалізацію законодавчої ініціативи, але це право не є врегульованим, не прописана процедура його здійснення. У чинній редакції Основного Закону держави відсутні засади реалізації такої форми безпосередньої демократії, як народна законодавча ініціатива» [20].

«Ст. 38 Конституції України закріплює право громадян брати участь у всеукраїнському та місцевому референдумах; ст. 72 - визначає право громадян ініціювати всеукраїнський референдум, який проголошується за народною ініціативою, але не вказує предмет ініціювання» [16].

«Тому, право народу на ініціювання всеукраїнського референдуму, на жаль, допоки має декларативний характер і потребує чіткого тлумачення у Конституції. Не вказує на механізми, предмет, підстави та юридичні наслідки загальнонаціональних референдумів і Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» [30].

Стаття 39 Основного Закону України забезпечує право громадян мирно збиратися та проводити мітинги і демонстрації [16].

«Однак обмеженням є те, що такі збори не мають нормативно-правових наслідків, бо не передбачені механізми прямої реалізації результатів громадських обговорень. Отже, громадяни України маючи права і володіючи інформацією про можливість їх використання, не можуть практично реалізувати ці права, застосувати як належить. Якщо площина нинішньої

політичної дійсності розвиває та декларує потреби впливу громадян на певні ситуації з посиленнями на чинне законодавство, то в цих же нормативно-правових актах є не прописані принципи і механізми реалізації прав, які стають їх обмеженнями. Щоб детальніше аналізувати документи комплексно, то більше взаємовиключних моментів можна помітити» [20].

Як висновок зазначимо, що чинне законодавство потребує врегулювання не лише у сфері військової й економічної справи, а й у справі публічного управління і, зокрема, у сфері діяльності органів представницької влади, які формуються виборчим шляхом.

2.2. Функції та повноваження парламенту як суб'єкту представницької влади

Парламент є вищий законодавчий органом державної влади в країні. Це виборний орган, який має повноваження, визначені, зокрема в Україні, Конституцією України [16] та Регламентом Верховної Ради України [31].

Повноваження Верховної Ради України визначені Конституцією України у ст. 85.

До них належать:

- ті, що впливають на виборчий процес (пп. 1, 2, 29-30) ;
- ті, що пов'язані з законодавчою діяльністю (пп. 3, 14, 28, 37) ;
- ті, що впливають на внутрішню і зовнішню політики країни (пп. 5, 24, 32, 36);
- ті, що пов'язані з прийняттям загальнодержавних програм різного спрямування (пп. 4, 6, 11, 14);
- ті, що формують політичну еліту нації (пп. 7- 8, 10, 12, 16 - 21, 25 - 26, 35);
- ті, що сприяють захисту держави під час війни (пп. 9, 22 -23, 31);
- ті, що забезпечують контроль за діяльністю інших державних органів влади і посадових осіб (пп.13, 33-34).

Тобто, Конституція України чітко визначає основні повноваження Верховної Ради України. Щодо її базових функцій, то науковцями визначено законодавчу, установчу, представницьку, контрольну, у сфері бюджету та міжнародної діяльності [8].

Щодо *законодавчої функції*, то Верховна Рада України має компетенції, які пов'язані із:

- внесенням змін до розділів I, III, XIII Конституції України, що стосуються, відповідно, загальних засад, виборів та референдумів, загальних змін;
- призначення всеукраїнського референдуму з питань про зміну території, прийняття різних законів, затвердження Державного бюджету та внесення до нього змін;
- прийняттям законів;
- визначенням засад внутрішньої і зовнішньої політики;
- затвердженням загальнодержавних програм різного спрямування;
- наданням згоди на обов'язковість підписання міжнародних договорів та їх денонсації.

Щодо *установчої функції*, то до компетенції Верховної Ради України віднесено, відповідно повноваження щодо:

- призначення виборів;
- надання згоди на призначення Президентом України передбачених Конституцією України посадових осіб (Генерального прокурора України);
- вирішення кадрових питань на посади у Центральні органи державної влади на власний розсуд за поданням Президента України;
- обрання посадових осіб (обрання суддів безстроково).

Щодо *контрольної функції*, то до компетенції Верховної Ради віднесено такі об'єкти парламентського контролю, як Президент України, виконавча влада, представницький орган Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування тощо.

Тут важливою є фінансова сфера, в якій Верховна Рада України контролює всі операції щодо Державного бюджету; затверджує рішення про

надання Україною різного роду позик та економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям. Також важливим є одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України. Здійснює контроль за їх використанням.

Здійснюючи інші повноваження, Верховна Рада України посилається на вимоги Конституції України, віднесені до її відання.

Однак, питання юридичної відповідальності Верховної Ради України тривалий час залишалося проблемними, оскільки представники народу не несуть юридичної відповідальності за результати своєї роботи в парламенті.

Парламент, як законодавчий орган і представник народу, несе лише моральну і політичну відповідальність перед українським народом, тому зняття імунітету з народних депутатів, наприклад, є одним із революційних законів, які посилюють систему стримувань і противаг у нашій державі і сприятиме обмеженню потрапляння випадкових людей до складу парламенту й інших органів представницької влади.

Як висновок зазначимо, що парламентські повноваження і функції залежать від чинного законодавства, а їх реалізація - від сумління і рівня готовності кандидатів у депутати виконувати завдання загальнодержавного чи адміністративно-територіального значення. А це, своєю чергою, потребує свідомості й активності виборців і в цілому політичній і правовій культурі, сформованій у суспільстві.

Висновки до розділу 2

З'ясовано, що потребують уточнення Конституція України і Виборчий Кодекс України щодо більш чіткого визначення принципів і механізмів реалізації виборчих прав громадян, які частково обмежуються у період воєнного стану.

Наголошено, що мають бути збережені і примножені демократичні

надбання держави, які мають глибокі традиції і є цінністю для українського народу, як суверену нашої держави.

Розглянуто повноваження і функції Верховної Ради України, який є єдиним законодавчим органом країни і її інституційною складовою. Повноваження, які визначені чинним законодавством України, розподілені в теорії на законодавчі, установчі, контрольні, представницькі, у сфері бюджету та міжнародної діяльності. Всі вони потребують відповідної компетентності у кандидатів у депутати різних рівнів.

Зазначено, що Верховна Рада України відповідає за формування виконавчої влади, призначення та затвердження кандидатів у Кабінет Міністрів і відомства України, які забезпечують виконання вимог чинного законодавства і є учасниками системи стримувань і противаг між гілками державної влади.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Посилення ролі представницької влади як системоутворювального чинника демократичної держави

Виклики та перспективи розвитку представницьких органів влади місцевого рівня як інституту парламентаризму у період воєнної відбудови.

Після вторгнення РФ в Україну органи державної влади та муніципалітетів зазнали значних змін у своїй діяльності. Новим завданням стало прийняття оперативних рішень у ситуаціях, що вимагають негайних заходів для забезпечення безпеки та порятунку життів.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відіграють у задоволенні потреб воєнного часу особливо важливу роль. У цьому плані з ними активно взаємодіє Міністерство розвитку територій.

Так, наприклад, у Раді Європи було проведено міжнародну конференцію на тему: "Належне демократичне врядування в Україні: досягнення, виклики та шлях вперед у повоєнний період" з метою розроблення плану відбудови країни після війни, на якій учасники високо оцінили результати діяльності місцевого самоврядування та децентралізації під час російсько-української війни.

У рамках цього діалогу обговорювалися такі п'ять ключових питань, як:

- підвищення ефективності місцевого самоврядування у зв'язку з викликами, що виникають у воєнний період та процесом відновлення України;
- перехід від військової до цивільної адміністрації під час війни, забезпечення демократичного процесу та створення безпечного і демократичного виборчого середовища;
- зміцнення інституційної спроможності органів публічного управління у післявоєнний період;

- надання виборчих прав післявоєнним громадянам;
- «оптимізація систем районної адміністрації та вплив на адміністрування районних організацій та виборчих процесів» [15].

Питання місцевого самоврядування після війни було включено до плану відбудови, розробленого Державною комісією перебудови України [12], яким передбачено, відповідно, такі чотири ключові цілі, як:

- «оновлення адміністративно-територіальних систем;
- встановлення ясного розподілу обов'язків між різними рівнями місцевого самоврядування та державними органами;
- впровадження ефективних та гнучких систем навчання та кар'єрного росту посадових осіб місцевого самоврядування, створення привабливих та сприятливих умов праці у державних службах;
- удосконалення виборчої системи місцевих виборів» [12].

Запропоновано низку термінових заходів для вирішення проблем, пов'язаних із демографічними й економічними змінами у територіальних громадах. Деякі з них можуть бути реалізовані через доопрацювання чинних законів щодо компенсацій для підприємств та бізнесу на постраждалих територіях.

Також потрібно узгодити закони про компенсації та допомогу, про стимулювання економічної активності для створення нових робочих місць, зокрема для тимчасово переміщених осіб.

Коли мова йде про створення економічних стимулів для бізнесу у постраждалих регіонах, особливо через створення безмитних зон і податкових пільг, місцеві органи влади мають менше фінансових можливостей, ніж уряд, тому важливо уникати використання місцевих бюджетів для подолання негативних наслідків економічного спаду.

Тимчасова децентралізація влади, передача повноважень від місцевих державних органів до військових структур, розумна в умовах війни, але не повинна стати постійним елементом системи місцевого самоврядування. Потрібно заохочувати та фінансово підтримувати більш тісні форми міжмуніципального співробітництва. Економічне відновлення важко досягти

без допомоги сусідів, особливо у великих містах.

Важливо зазначити, що об'єднання органів місцевого самоврядування для перемоги у війні проти РФ стало справжнім прикладом для всіх країн і варте уваги для подальшого ретельного вивчення.

Війна в Україні призвела до значних руйнувань інфраструктури та економіки країни. У цей складний період представницькі органи влади місцевого рівня, як інститути парламентаризму, зіткнулися з низкою викликів. Одним із основних викликів є забезпечення безпеки громадян. Представницькі органи влади місцевого рівня відповідають за забезпечення безпеки громадян на своїй території. У воєнний час це завдання стає особливо складним. Тому, представникам місцевої влади необхідно постійно співпрацювати з військовими та правоохоронними органами, щоб забезпечити захист населення від ворожих атак.

Іншим важливим викликом є забезпечення життєдіяльності громади. Представницькі органи влади місцевого рівня відповідають за забезпечення життєдіяльності громади, включаючи такі сфери, як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, житлово-комунальне господарство. У воєнний час ці завдання стають особливо складними. Представникам місцевої влади необхідно знайти шляхи, щоб забезпечити доступ громадян до цих послуг, незважаючи на воєнні дії.

Третім викликом є забезпечення відновлення громади. Після закінчення війни представницькі органи влади місцевого рівня будуть відповідальними за відновлення громади. Це завдання буде включати в себе відновлення інфраструктури, економіки, а також соціальних зв'язків. Представникам місцевої влади необхідно розробити плани відновлення та забезпечити їх реалізацію.

Для того, щоб успішно подолати ці виклики, представницьким органам влади місцевого рівня необхідно:

- Посилити співпрацю з центральною владою. Представницькі органи влади місцевого рівня повинні мати можливість отримувати від центральної влади необхідну підтримку, включаючи фінансову, матеріальну та

інформаційну.

- Залучати до співпраці громадянське суспільство. Представницькі органи влади місцевого рівня повинні активно співпрацювати з громадськими організаціями та волонтерами. Це допоможе залучити додаткові ресурси та забезпечити більш ефективне вирішення проблем громади.

- Розвивати інноваційні підходи. Представницькі органи влади місцевого рівня повинні бути готові до застосування інноваційних підходів для вирішення проблем громади. Це допоможе знайти нові шляхи вирішення проблем, які виникли внаслідок війни.

Успішне вирішення зазначених викликів, які стоять перед представницькими органами влади місцевого рівня, є важливою умовою для успішної воєнної відбудови України.

У сучасний період Україна наполегливо працює над досягненням свого курсу на європейську інтеграцію та виконання міжнародних зобов'язань, особливо у розвитку місцевої та регіональної демократії. Продовження демократизації суспільства, передача влади на місцях згідно із принципами субсидіарності - це основні пріоритети для України.

Важливу роль у цих процесах відіграє реформа місцевого самоврядування відповідно до основних принципів Європейської хартії місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року. Цей документ став невід'ємною частиною національного законодавства в цій сфері. Зокрема, в хартії зазначено, що місцеве самоврядування передбачає право та здатність місцевих органів самоврядування в межах закону регулювати та керувати значною частиною публічних справ на власну відповідальність і в інтересах місцевого населення.

«Крім цього, хартія надає місцевим органам самоврядування право на власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися у межах своїх повноважень. Також ухвалюються заходи для захисту слабших фінансово перед органами місцевого самоврядування, щоб вирівняти розподіл фінансових ресурсів та не обмежувати їхню свободу в межах власної відповідальності» [7] і так далі.

Програмні документи Президента, Уряду, Верховної Ради України

виокремлюють такі пріоритети, як:

- децентралізація влади;
- передача фінансових ресурсів;
- зміцнення матеріально-фінансової бази органів місцевого самоврядування.

Основні цілі таких документів включають задоволення потреб й інтересів громадян у різних сферах життєдіяльності та надання їм якісних та доступних публічних послуг.

Всі реформи місцевого самоврядування проходять на основі відповідної концепції та програм і стратегій Уряду і Президента України.

Важливо втілити положення цих актів, оскільки недосконалість роботи органів публічної влади на різних рівнях породжує недовіру громадян до них, а відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства - не сприяє підвищенню громадського контролю за діяльністю органів влади.

Важливою складовою реформи є не лише встановлення відповідних законів, але й бажання владних структур передати частину своїх повноважень місцевим громадам та органам самоврядування. Також важлива активна готовність громадського суспільства приймати відповідальність за вирішення місцевих питань. Це особливо актуально для країн, що переживали вплив радянської системи управління.

Українські органи самоврядування стикаються з численними викликами, які потребують системних змін. Це включає фінансову скруту громад, обмежені ресурси для розвитку інфраструктури, кризу комунальних мереж, відсутність чіткого розподілу повноважень між органами на місцевому рівні, відчуженість місцевих органів влади від населення, корупцію та інші проблеми.

Важливою є взаємодія між державними структурами та громадянським суспільством, зокрема органами самоврядування. Ця взаємодія - ключовий елемент державної політики та правової реальності, який базується і на історичному досвіді. Норми, які регулюють цю взаємодію, мають захищати права та свободи людини в Україні і забезпечувати ефективний механізм захисту цих прав, що є важливою запорукою для національної безпеки країни.

Ця взаємодія є динамічною в часі, вона відображає специфіку та змінність конкретних історичних періодів. Тому дослідження її рухливості дозволяє розуміти її властивості та характеристики в рамках конкретного історичного періоду.

На початку 2022 року Верховна Рада України затвердила закон, спрямований на чітке регулювання діяльності органів влади в умовах воєнного стану.

Цей закон вносить зміни до кількох важливих законів України, зокрема, тих, що стосуються центральних органів влади, Кабінету Міністрів та правового режиму воєнного стану. Зміни передбачають, що голови сільських, селищних і міських рад в областях, де немає бойових дій або військової адміністрації, можуть приймати рішення з питань, пов'язаних із законами, що регулюють воєнний стан, за умови обов'язкового інформування начальника військової адміністрації області.

Ці зміни також дають право головам населених пунктів взяти на себе ряд функцій без обов'язкового інформування військової адміністрації, наприклад, затвердження структури виконавчих органів ради чи розподілу коштів з місцевого бюджету на потреби військ чи правового режиму воєнного стану. Але важливо відзначити, що якщо голова місцевої ради порушить закони чи Конституцію, начальник військової адміністрації може порушити це перед Президентом України, що може призвести до утворення військової адміністрації в цьому населеному пункті. Також, за новим законом, у разі тимчасової окупації обласного або районного центру, повноваження районних чи обласних рад можуть виконувати військові адміністрації, а працівники місцевого самоврядування, комунальні підприємства та інші організації будуть підпорядковані військовим адміністраціям.

Уважаючи триваючу війну, держава вже розпочала роботу з відбудови країни, її регіонів та громад. Важливо, щоб місцеві органи самоврядування почали діяти зараз, виробляючи стійкі стратегії для відновлення. У відновленні країни влада розраховує на підтримку територіальних громад. Успішність відбудови значно залежить від спроможності громад об'єднатися та визначити

пріоритети. «Залучення громадян» - це спектр інструментів і підходів, що дозволяють залучити мешканців територіальних громад до ухвалення рішень у межах їхньої компетенції та реального самоврядування, яке гарантується законодавством» [34, с. 14].

Довіра держави до населення та громад стає ключовою у формуванні довіри в суспільстві. Ця довіра в сучасних умовах створює міцну основу для єдності наших регіонів перед загрозою ворога. Громади в тилу забезпечують соціально-економічну базу перемоги України, тоді як громади, які опинились у тимчасовій окупації, показали велику стійкість під час війни, зберігаючи потенціал опору та здатність відновлюватись після звільнення. «Стойкість, яку проявили громади різного типу, підтверджує важливість ідеї децентралізації та потребу її подальшого розвитку».

Місцеві органи самоврядування продовжують свою діяльність, ураховуючи особливості воєнного стану, про що йдеться у звіті Національного інституту стратегічних досліджень [40].

При введенні воєнного стану жодних обмежень щодо повноважень місцевих органів не передбачено.

Такі органи публічної влади, як сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, продовжують здійснювати власні повноваження, визначені чинним законодавством для періоду воєнного стану [41]. Зокрема, утворюються тимчасові державні органи - військові адміністрації - у межах територіальних громад. Ці адміністрації «отримують делеговані повноваження від органів місцевого самоврядування та здійснюють їх в умовах збройної агресії, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Згідно зі статтею 17 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», органи місцевого самоврядування зобов'язані сприяти діяльності військових адміністрацій у впровадженні та здійсненні ними заходів правового режиму воєнного стану.

Така взаємодія на місцевому рівні передбачає кілька форм співпраці, зокрема:

- замість органів місцевої влади управління здійснює військова

адміністрація;

- органи місцевого самоврядування спільно управляють з військовою адміністрацією;

- розширюються повноваження органів місцевого самоврядування шляхом часткового підпорядкування військовій адміністрації вищого рівня.

Місцеве самоврядування в Україні продемонструвало свою важливу роль. Під час воєнного стану місцева влада продовжує функціонувати, надаючи послуги населенню та підтримуючи армію. У цих умовах ключовою структурою, що забезпечує стабільність у тилу, стали територіальні громади. Їх спільна робота не лише зміцнює внутрішній потенціал, але й відіграє важливу роль у підтримці економічного зростання країни. У самому початковому періоді широкомасштабної російської агресії територіальні громади брали на себе функції підтримки Збройних Сил України та їх обов'язків, забезпечуючи життєво важливі потреби громади (часто в умовах бойових дій). Вони сприяли евакуації та розміщенню населення у відносно безпечних місцях, допомагали у перенесенні підприємств, а головне – сприяли збереженню стабільності суспільства. Необхідність залучення громадян до управління місцевими справами прямо зафіксована в конституціях, законах та нормативних актах країн Європи, а також в рішеннях органів місцевого самоврядування. У Конституції України цій темі присвячений цілий розділ (статті зі 140 до 146), що надає територіальним громадам право на місцеве самоврядування.

Тому, залучення громадян до самоврядування передбачає увагу до їхніх побажань, які можуть бути враховані у місцевих ініціативах з будь-якого питання, що входить до сфери діяльності місцевого самоврядування. Зрозуміло, що ці ініціативи не можуть протирічити Конституції України або чинному законодавству. Таким чином, органи місцевого самоврядування зможуть приймати відповідні управлінські рішення, спрямовані на вирішення нагальних потреб громади.

Під час відновлення України громади мають ключову роль, особливо в контексті децентралізації та необхідності створення відчуття причетності до результатів цього процесу. Громади, як основні учасники, повинні мати

можливість визначати й планувати процеси відновлення відповідно до своїх пріоритетів. У той же час, керівні посадові особи на місцях повинні забезпечити якісну участь громадськості шляхом різних обговорень, слухань, громадських пропозицій, створення робочих груп за різними напрямками, зокрема для відновлення зруйнованої територіальної інфраструктури.

З прийняттям закону України про внесення змін до деяких законів щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану [16], повноваження голів громад було значно розширено. Тепер вони мають можливість ухвалювати рішення з ряду питань, зокрема з питань:

- передавання коштів з місцевого бюджету на потреби Збройних Сил України;
- створення установ для надання безоплатної первинної правової допомоги;
- боротьби зі стихійними лихами та епідеміями;
- управління небезпечними відходами;
- регулювання земельних питань та безпечне виконання будівельних робіт після військових дій.

Влада спільно з міжнародними партнерами розробила методологію планування майбутнього відновлення. Представники Програми USAID DOBRE 16 травня 2023 року презентували План дій з розробки комплексних програм відновлення областей або територій громад, який встановлює чіткі кроки для розробки таких програм, але конкретний зміст програми мають визначати самі громади [18]. Від їх активності залежатиме пріоритетність виконання проєктів, спрямованих на задоволення потреб громад на їх територіях.

Законом № 5323 від 9 липня 2022 року «Про засади державної регіональної політики» Верховна Рада визначила основні принципи відновлення та розвитку регіонів і громад [10].

Цей Закон України встановлює необхідність удосконалення системи стратегічного планування на трьох рівнях: державна стратегія – регіональні стратегії – стратегії громад, які мають бути чітко пов'язані між собою.

Для впровадження нової регіональної політ розглядатися території таких

чотирьох типів, як територія відновлення, територія економічного зростання, територія з особливими умовами для розвитку, територія сталого розвитку

Державний фонд регіонального розвитку визначений основним фінансовим інструментом реалізації політики відбудови України після війни. Щоб отримати фінансування з цього фонду, території повинні розробити та реалізувати свої стратегії розвитку, одержавши висновок від Мінрегіону про їхню відповідність вимогам.

Також до учасників формування і реалізації державної регіональної політики відноситься і Агентство регіонального розвитку. Його завданнями є участь у розробці регіональних стратегій розвитку та надання консультативно-методичної допомоги органам місцевого самоврядування.

Серед таких, наприклад, програма «U-LEAD з Європою», яку започаткував у 2023 році в Києві Форум Громад за участі представників високого рівня з Німеччини, мерів українських громад та команди Державного секретаря Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку, який зазначив, що децентралізація є важливою складовою співпраці, яка додала міцності українському суспільству та місцевим лідерам у протистоянні російському агресорові.

Щоб громади могли відігравати ключову роль у процесі відбудови України, їхня діяльність повинна базуватися на принципах залучення громадян:

1. Рішення щодо органів місцевого самоврядування повинні прийматися з активною участю громад.
2. Відбудова повинна відповідати принципам багаторівневого управління та субсидіарності.
3. Громади мають отримувати підтримку через гранти, а не кредити.
4. Фінансування повинно бути справедливим, прозорим та інклюзивним.
5. Необхідно вирішити правову двозначність у програмі реформ децентралізації.

Для ефективного відновлення важливо розпочати процес якнайшвидше, мобілізувавши ресурси та відновивши економіку. Управління фінансами та ресурсами на всіх рівнях влади має допомогти відбудувати кращу Україну

швидко та ефективно, зменшуючи ризики неефективного використання ресурсів.

Наслідки вторгнення РФ заохочують громади до оптимізації своїх процесів, покращення зв'язку з мешканцями, ефективнішого надання послуг і захисту доступу до даних. Цифровізація виявляється критичною під час відновлення та реконструкції. За словами директора Програми "U-LEAD з Європою" Бастіана Файгеля, нова програма дасть можливість громадам ефективно збирати та аналізувати дані, розробляти послуги для громадян, будувати партнерства та мережі зі зацікавленими сторонами в Україні та за її межами, а головне - придумати способи кращого відбудування України.

Для середньострокової перспективи необхідно розробити реєстр тих внутрішньо переміщених осіб, які не планують повертатися до своїх територіальних громад через їх тимчасову окупацію і пошкоджене майно.

Важливо інформувати цих людей про можливості створення власного бізнесу, фінансування за програмами пільгового кредитування, грантів та міжнародної технічної допомоги. Території, які виконують роль "глибокого тилу" країни, надають допомогу переміщеним підприємствам, розробляють програми зайнятості для переміщених осіб та забезпечують транспортні коридори для гуманітарної допомоги. У той же час громади, що перебувають у тилу, допомагають прифронтовим та лінії фронту, надаючи гуманітарну допомогу, технічну підтримку та утримання зв'язку.

Україна зазнає потреби відбудови та відновлення після воєнних руйнувань. Європейська комісія виділила мільярди євро на ці цілі у рамках плану "Швидкого відновлення". Ці кошти мають залучатися для відновлення будинків, доріг, шкіл та інфраструктури, причому важливо залучати місцеве населення до виконання таких проєктів.

Зусилля для відновлення України необхідно розпочати вже зараз. Нова програма регіонального розвитку та відновлення України має сприяти місцевим громадам у відбудові та відновленні країни. Довіра громадян до державних і соціальних інститутів тільки зростає, тож інституційна підтримка виявляється ключовою. Фінансова допомога повинна спрямовуватися на економічне

зростання, а не заміщення його.

Сьогодні складно уявити життя без інформаційно-комунікаційних технологій. Значну частку сучасних потреб людини можна задовільнити завдяки стрімкому розвитку діджиталізації (цифровізації). Не є винятком і сфера надання адміністративних послуг.

Обраний нашою державною курс на формування «сервісної держави» передбачає різноманітні можливості для розроблення і впровадження великої кількості спеціальних додатків, ресурсів та програм, призначених полегшити процедури отримання адміністративних послуг. Як наслідок, процеси цифровізації сприяють формуванню позитивного іміджу не лише представницьких органів влади, а й держави в цілому в очах громадськості та на світовій арені.

Позитивному ефекту цифровізації адміністративних послуг слугує низка таких факторів як: зручність отримання адміністративних послуг в онлайн режимі, економія часу та енергії на отримання адміністративних послуг.

«Термін «цифровий» (англ. digitalis) застосовується в сфері зберігання інформації та пояснює процес, за якого інші форми репрезентації перетворюються в цифровий формат» [19, с.117].

Тобто, діджиталізація (цифровізація) – це проникнення цифрових та інноваційних технологій до різноманітних бізнес-процесів, комунікацій, господарства, публічного управління тощо. Цей процес передбачає переведення різносторонньої інформації, що існує у текстовій, звуковій, графічній формах у цифровий формат, який зрозумілий сучасним гаджетам.

Термін «цифровізація» означає «насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможлиблює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір» [32].

Основною метою цифровізації є досягнення цифрової трансформації існуючих галузей економіки та трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні.

Цифровізаційні процеси матимуть наслідком формування сервісної держави, тобто такої держави, основною функцією якої є захист інтересів громадян та задоволення їх потреб шляхом обслуговування. Основною метою цифровізації послуг є «підвищення якості надання державних та муніципальних послуг, а також забезпечення високого рівня доступності послуг такого виду» [32].

«Головною умовою формування сервісної держави є притаманні їй ознака можливості забезпечення кожного громадянина, кожного господарюючого суб'єкта, кожного громадського об'єднання адміністративними послугами високої якості. При цьому, на якість послуг не повинні впливати характеристики особи, яку обслуговують, чи місце її знаходження; а також рівень відмови органом влади від обслуговування повинен бути низьким, а рівень доступності до послуг навпаки високим» [2, с. 89].

Цифровізація покликана реалізувати перелічені принципи та вимоги сервісної держави, адже основною ідеєю цифровізації адміністративних послуг є забезпечення населення адміністративними послугами в електронній формі.

Електронні адміністративні послуги, за визначенням Петренко Н.О. та Машковської Л.О., це «адміністративні послуги, що надаються заявникам в електронній формі за допомогою інтернет-технологій» [22, с.115].

«Крім того, вчені наголошують на існуванні двох взаємопов'язаних тенденцій, які виникають у процесі цифровізації адміністративних послуг: «в основі першої лежить думка про те, що передумовою формування електронного урядування, як нової моделі управління, є саме цифровізація; друга тенденція полягає в тому, що новим способом доступу до інформаційних ресурсів та послуг є можливість переходу від адміністрування до електронного урядування» [13, с. 58].

Цифровізація адміністративних послуг має забезпечити громадськість безпечними сервісами, за допомогою яких буде забезпечуватися надання доступу до детальної інформації про послугу, надаватися можливість заповнювати та завантажувати необхідні зразки та форми документів для отримання послуги, здійснюватися механізм інформування отримувача послуги

про стан розгляду, а також здатністю онлайн-оплати послуги.

Варто відмітити, що на сьогодні процес цифровізації адміністративних послуг в Україні є ще недосконалим та має деякі труднощі під час отримання адміністративних послуг з використанням сучасних цифрових технологій. Крім того, є актуальною проблема кіберзлочинності, яка загрожує витоку персональних даних користувачів адміністративних послуг, в умовах збільшення кількості інформаційних систем.

Незважаючи на вказані ризики запровадження цифровізації адміністративних послуг, варто відмітити позитивні аспекти цього процесу. Зокрема, Концепцією були визначені заходи, направлені на приведення до європейських стандартів системи надання адміністративних послуг в Україні: забезпечення інтегрованості та запровадження електронних сервісів (зокрема, забезпечення електронної взаємодії державних інформаційних ресурсів, що спрямоване на виконання вимог Закону України «Про адміністративні послуги» в частині заборони вимагати від суб'єктів звернення інформації чи відомостей, що вже колись ними надавалися і перебувають в інших органах влади); забезпечення електронної ідентифікації (зокрема передбачає вироблення стандартів, ідентифікаторів, форматів з метою запровадження інтегрованих засобів електронної ідентифікації, у т.ч. у сфері е-медицини, е-банкінгу, е-публічних послуг, тощо); відкриті дані (забезпечить підвищення відкритості, прозорості та ефективності роботи органів влади).

В якості цифровізації адміністративних послуг за ініціативи Президента України В.Зеленського, Міністерством цифрової трансформації розпочато проєкт «Держава у смартфоні» на базі мобільного застосунку «Дія».

«Держава у смартфоні» - проєкт, який призначений спростити процедури отримання громадянами адміністративних послуг та мінімізувати бюрократичні процедури. Наразі в рамках цього проєкту вже реалізовано перші сервіси – цифровий паспорт громадянина України, цифрова картка обліку податків, цифрові водійські права та технічний паспорт на автомобіль. Планується доповнити додаток «Дію» такими функціями, як відкриття підприємницької

діяльності фізичними особами, реєстрація юридичних осіб, оформлення допомоги при народженні дитини.

Міністр цифрової трансформації України зазначив, що «всі державні послуги можна буде отримати за допомогою смартфона; 100% публічних адміністративних послуг будуть надаватись в онлайн форматі; замість десяти кабінетів буде один портал «Дія»» [11].

З використанням порталу Дія чи мобільного застосунку «Дія» буде можливим здійснення таких форм взаємодії представницьких органів влади та інститутів громадянського суспільства у сфері надання адміністративних послуг як громадський моніторинг, вивчення громадської думки участь громадськості у прийнятті управлінських рішень, тощо.

Таким чином, цифровізація процесу надання адміністративних послуг є значним кроком у майбутнє адміністративних послуг. Цей інноваційний процес дозволяє перетворити класичні центри надання адміністративних послуг у сучасні, ефективні та зручні платформи.

Серед головних причин важливості діджитал-підходу до розвитку сфери надання адміністративних послуг можна назвати: оптимізація робочих процесів, зниження часу надання адміністративних послуг та забезпечення більш швидкої обробки документів; підвищення прозорості та уніфікації даних, що дозволяє уникнути помилок і дублювання; забезпечення збереження та доступності даних в електронному вигляді у випадку непередбачених обставин, особливо в умовах воєнного стану; сприяння розвитку е-урядування, що спрощує взаємодію між органами влади та громадянами, підвищує рівень доступності та якості адміністративних послуг.

3.2. Розвиток концепції народного представництва в роботі представницьких органів влади

Нині парламентаризм проходить «етап інституціоналізації» у сфері публічного управління. Це є новим викликом для науковців і практиків сфери

публічного управління. Серед таких викликів головними є виклик щодо ціннісного ставлення до парламентаризму на всіх рівнях публічного управління (загальнодержавному, регіональному, місцевому) та ціннісного ставлення до парламенту і парламентарів, діяльність яких має відповідати міжнародним стандартам якості і сучасним вимогам українського суспільства.

У зв'язку з тим, що в різних країнах парламентаризм по різному зберігає національні традиції, тому ми також розглядаємо вимоги до національного і міжнародного парламентаризму по різному.

Щодо національного парламентаризму, то традиційними є дотримання основ народовладдя і конституціоналізму.

У сучасних умовах функціонування демократичних держав

При цьому ідеї народовладдя знайшли своє відображення в концепціях народного представництва, в яких одночасно розглядається:

- конституційно-правова категорія, як основа сучасного демократичного суспільства;
- конституційно-правова категорія, як влада народу через спеціально обрані органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

У сучасній концепції народного представництва, як конституційно-правового феномену, особливої ваги набувають такі ознаки, які розкривають його сутнісний зміст у діяльності представницьких органів влади.

Саме це органи влади:

- відображають верховенство народу;
- задовольняють потреби сучасного суспільства;
- виражають інтереси всього народу;
- формуються на засадах вільних виборів;
- створюють колегіальний склад представницьких органів.

Щодо міжнародного парламентаризму, то традиційними є дотримання основ не лише народовладдя і конституціоналізму, а й утилітаризму, конструктивізму тощо.

На основі цих концепцій поєднуються класичні і сучасні підходи до інтерпретації міжнародного парламентаризму, як політичного актора

міжнародних відносин.

Якщо реалістичний й ідеалістичний підходи представляли значною мірою альтернативні уявлення про міжнародний парламентаризм, де (для реалістів), міжнародні парламентські організації – формальний інститут у рамках міжнародних відносин з пріоритетом національних інтересів над міжнародними, а (для ідеалістів) міжнародний парламентаризм є аналогом «світового врядування», концепція конструктивізму включала в себе симбіоз ідей з приводу ролі і впливів у міжнародних відносинах міжпарламентських організацій.

Зазначимо, що сучасним трендом конструктивістів постала ідея взаємодії національних держав і міжнародних парламентських інституцій як акторів, що підтримують одне одного у формуванні єдиного міжнародного простору, спрямованого на демократію, утворюючи політичну платформу демократичного вирішення світових проблем.

Розвиток теорії міжнародних відносин на початку XXI ст. вплинув на формування нових теорій світового федералізму та космополітичної демократії, які більше орієнтовані на розгляд тенденцій формування «глобального парламенту» як довгострокової перспективи розвитку міжнародної спільноти.

Водночас спільною рисою цих двох концепцій є визначення структури світового порядку і принципів, які б розширювали демократичне врядування, верховенство права та конституціоналізм поза національними кордонами і ставало загальносвітовою тенденцією.

Не менш важливою у глобальних викликах вітчизняному парламентаризму виступає концепція нового регіоналізму, як багатовимірної форми інтеграції, яка включає економічні, політичні, соціальні та культурні аспекти, що потребують відповідної професійної підготовки парламентарів і працівників парламентських служб.

Ця концепція втілюється на сучасному етапі розвитку міжнародного парламентаризму в життя більшості прогресивних держав світу. Вона формує нову поведінку політичних лідерів з метою реалізації нових тенденцій у міжнародних відносинах, а саме:

- зняття ідеологічних бар'єрів, які виникають у міжпарламентському співробітництві;
- посилення демократії на національному рівні;
- посилення глобалізації та міжнародного регіонального співробітництва .

До глобальних тенденцій і викликів сучасного парламентаризму науковці відносять, відповідно:

- посилення ролі парламентів у питаннях формування урядів, що відповідає парламентсько-президентській формі правління, що перевіряється за допомогою Індексу влади парламенту з обрання уряду;
- зниження рівня довіри до парламентів, що перевіряється Індексом відкритості і прозорості державної влади;
- зниження якості представництва, що перевіряється Індексом абсентеїзму;
- структурна перебудова сучасних парламентів, що перевіряється зростанням кількості бікамеральних парламентів.

При цьому, важливими трендами розвитку парламентаризму в Україні залишаються ті, що пов'язані з:

- формування інформаційно-комунікаційної платформи підтримки ідей народного представництва;
- зростанням ролі представницької демократії, як «універсальної цінності»;
- професіоналізацією парламентарів і працівників парламентських служб;
- формуванням моделі неокорпоративізму, спрямованої на подолання олігархії і корупції в державі.

Вітчизняними науковцями визначено аргументи на користь моделі неокорпоративізму.

До них віднесено:

- налагодження взаємодії влади і представників корпоративних груп інтересів;

- формування активного громадянського суспільства, здатного представляти і відстоювати власні інтереси;

- формування груп тиску, яким властиві неpubлічні процеси узгодження інтересів бізнесу та держави, що мають наслідком прийняття органами державної влади рішень, які часто встановлюють різного роду преференції для конкретного бізнесу;

- створення механізмів представництва функціональних інтересів в процесі налагодження взаємодії об'єднань представників великого капіталу з політичними партіями.

«Нинішня Україна стає епіцентром лідерства в сучасній геополітиці, а «свобода через гідність» стає дороговказом для нашої демократії, основу якої складає система парламентаризму, яка потребує відповідної модернізації нині і в у повоєнний період» [6].

«Ці зміни ґрунтуються на кількох принципово важливих постулатах, яких необхідно дотримуватися після завершення російсько-української війни, перемоги України, практичної реалізації «формули миру», запропонованої президентом України – Володимиром Зеленським, а також продовженням політики європейської та євроатлантичної інтеграції» [6].

Зазначені поступати є вихідними твердженнями, які не потребують доведення, адже вони відповідають національним та європейським засадам виборчого процесу і потребують від Верховної Ради України відповідних якісних змін, до яких віднесено:

- законодавче регулювання участі громадян у законотворчому процесі на рівні Верховної Ради (петиції, звернення, громадське слухання законопроектів, робота в комітетах тощо) та інших представницьких органів влади;

- запровадження інтерпеляції, традиційного для європейських країн інституту парламентського контролю, який представляє собою запит до міністра або Прем'єр-міністра щодо питань реалізації публічної політики, відповідь на який обов'язково обговорюється у парламенті;

- посилення інституційної спроможності парламенту та його участі у

зовнішньополітичній діяльності, а також - вимог до моральних якостей народних депутатів України;

- унормування проблем статусу, організаційних повноважень та гарантій парламентської опозиції.

Ми погоджуємось з вітчизняними науковцями, що ці зміни дозволять суттєво посилити інституційну спроможність системи вітчизняного парламентаризму, сприятимуть реформуванню політичної системи України згідно стандартів, принципів та цінностей Європейського Союзу. Такі зміни забезпечать реальне народовладдя шляхом імплементації ключових принципів представницького правління, сприятимуть завершенню формування демократичної та компетентної України. В результаті – вони сприятимуть підвищенню рівня інституціоналізації представницьких органів влади.

Висновки до розділу 3

Доведено переваги застосування діджитал-підходу з метою підвищення якості надання адміністративних послуг, серед яких: оптимізація робочих процесів, зниження часу надання адміністративних послуг та забезпечення більш швидкої обробки документів; підвищення прозорості та уніфікації даних, що дозволяє уникнути помилок і дублювання; забезпечення збереження та доступності даних в електронному вигляді у випадку непередбачених обставин, особливо в умовах воєнного стану; сприяння розвитку е-урядування, що спрощує взаємодію між органами влади та громадянами, підвищує рівень доступності та якості адміністративних послуг.

Наголошено на необхідності розробляти модель неокопоративізму у системі представницької влади, яка сприятиме: формуванню громадянського суспільства, здатного формулювати, представляти, захищати власні інтереси; створенню механізмів представництва в процесі взаємодії влади і народу; налагодженню взаємодії влади і представників корпоративних груп інтересів;

існуванню груп тиску, яким властиві неpubлічні процеси узгодження інтересів бізнесу та держави, що мають наслідком прийняття органами державної влади рішень, які часто встановлюють різного роду преференції для конкретного бізнесу.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1. Уточнено сутність базових понять дослідження, зокрема: представницька влада розглядається як сукупність органів представницької влади, таких як парламент, місцеві ради, посада глави держави, які формуються шляхом обрання на загальнонаціональних чи місцевих виборах і здійснюють власну діяльність на засадах колегіальності, прозорості, підзвітності; інституційна спроможність органів представницької влади полягає у їхній здатності самостійно виконувати повноваження, визначені чинним законодавством, і нести не лише політичну, а й юридичну відповідальність.

З'ясовано, що в Україні органи представницької влади мали свій еволюційний розвиток (від народних зборів, народного віче до Центральної Ради та Верховної Ради) і впродовж багатьох віків сприяли створенню стійкої системи представництва та народовладдя, що є базовими у демократичних формах правління.

Наголошено на тому, що наприкінці ХХ – напочатку ХХІ ст. у незалежній Україні, розпочався етап активного розвитку органів представницької влади загальнодержавного і місцевого рівнів, які обираються, відповідно, громадянами всієї держави чи населенням відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

2. Охарактеризовано вибори як один із критеріїв інституційної спроможності органів представницької влади, які представляють інтереси різних груп суспільства. Для громадян - це один із найбільш реальних форм політичної участі. У сучасних демократичних суспільствах вибори є ключовим інструментом і основним проявом національного суверенітету та політичної волі.

Уточнено, що вибори є: реальним механізмом формування влади, який сприяє участі громадян в управлінні справами держави та створює умови для подолання відчуження влади громадян; є легітимними - за умов реальної конкурентної боротьби між двома чи більше кандидатами чи політичними

партіями; критерієм інституційної спроможності органів представницької влади.

З'ясовано, що лише в результаті проведення легітимних виборів, створені в результаті їх проведення органи представницької влади є інституційно спроможними, тобто законодавчо і суспільно визначеними.

3. Обґрунтовано рівень інституційної спроможності органів представницької влади в Україні в умовах воєнного стану, який встановлюється шляхом аналізу чинного законодавства у сфері їх діяльності та визначення і реалізації ними базових функцій і повноважень.

З'ясовано, що потребують уточнення Конституція України і Виборчий Кодекс України щодо більш чіткого визначення принципів і механізмів реалізації виборчих прав громадян, які частково обмежуються у період воєнного стану. При цьому наголошено, що мають бути збережені і примножені демократичні надбання держави, які мають глибокі традиції і є цінністю для українського народу – суверену нашої держави.

Уточнено функції (законодавчі, установчі, контрольні, представницькі, у сфері бюджету та міжнародної діяльності) і повноваження парламенту (визначені ст. 85 Конституції України) як суб'єкту представницької влади, який є єдиним законодавчим органом країни і її інституційною складовою.

Зазначено, що Верховна Рада України відповідає за формування виконавчої влади, сприяє забезпеченню виконання вимог чинного законодавства, є учасниками системи стримувань і противаг між гілками державної влади.

4. Визначено, що підвищення інституційної спроможності органів представницької влади в Україні в умовах воєнного стану, можливе за умов застосування діджитал-підходу з метою підвищення якості надання адміністративних послуг, серед яких: оптимізація робочих процесів, зниження часу надання адміністративних послуг та забезпечення більш швидкої обробки документів; підвищення прозорості та уніфікації даних, що дозволяє уникнути помилок і дублювання; забезпечення збереження та доступності даних в електронному вигляді у випадку непередбачених обставин, особливо в умовах

воєнного стану; сприяння розвитку е-урядування, що спрощує взаємодію між органами влади та громадянами, підвищує рівень доступності та якості адміністративних послуг. А також шляхом розроблення й обґрунтування доцільності застосування моделі неокорпоративізму у системі представницької влади, яка сприятиме: формуванню громадянського суспільства, здатного формулювати, представляти, захищати власні інтереси; створенню механізмів представництва в процесі взаємодії влади і народу; налагодженню взаємодії влади і представників корпоративних груп інтересів; існуванню груп тиску, яким властиві неопублічні процеси узгодження інтересів бізнесу та держави, що мають наслідком прийняття органами державної влади рішень, які часто встановлюють різного роду преференції для конкретного бізнесу.

5. Надано практичні рекомендації органам представницької влади щодо підвищення їх інституційної спроможності в умовах воєнного стану шляхом: приведення чинного законодавства України до вимог воєнного часу, зокрема пов'язаного з виборчим процесом; посилення відповідальності за реалізацію функцій посадових осіб, зокрема у частині контролю за діяльністю виконавчих органів влади та посилення функції міжнародної взаємодії і парламентської дипломатії; сприяння участі інститутів громадянського суспільства у справах держави, зокрема в системі представницької влади на всіх рівнях державного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Валентина Гошовська. Домінуюча роль парламенту в розвитку сучасного парламентаризму в Україні. Державна служба України: сучасні виклики та перспективи повоєнної трансформації : зб. тез щоріч. міжнар. круглого столу (київ, 17 черв. 2022 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. 230 с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/1973/files/09d5c66d-134a-420a-87b4-9638e17a381f.pdf>
2. Венедіктова І.В. Юридична природа публічних послуг. Вісник Харківського національного університету. 2009. № 1 (5). С. 89-91.
3. Вибори і виборчі системи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. І. Климкова, М. А. Остапенко. К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011. 160с.
4. Вибори Президента України 2019 (соціологічні опитування). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
5. Виборчий кодекс України 396-ІХ у редакції від 31.03.2023р Гошовська В. А. Парламентаризм : підручник. 2-ге вид., допов. й розшир. / В. А. Гошовська [та ін.]. Київ : НАДУ, 2019. 704 с.
6. Гошовська В.А. Вітчизняний парламентаризм: сучасні виклики та шляхи модернізації. Вітчизняний парламентаризм: виклики в сучасному геополітичному вимірі: матеріали щорічного Всеукраїнського круглого столу до Дня Гідності та Свободи України (Київ-Канів, 21 лист. 2023 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2023. С. 31-33. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2080/files/66ebb283-22b2-4094-af88-ee41280504eb.pdf>.
7. Гошовська В.А. Парламентаризм як особлива система публічного управління. Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього: монографія /авт. кол. Л. Г. Комаха, І. В. Алексєєнко, В. А. Гошовська та ін.; за заг. ред. Л. Г.

Комахи, І. В. Алексєєнко. К.: ВПЦ "Київський університет", 2022. 976 с., С. 11-57. URL: <https://ir.library.knu.ua/knurepo/handle/123456789/301>

8. Гошовська В.А. Парламентаризм : підручник. 2-ге вид., допов. й розшир. / кол. авт.; за ред. В.А. Гошовської. Київ : НАДУ, 2019. 704 с.

9. Грушевський М.С. Звичайна схема «руської» історії і спроба раціонального укладу історії східного слов'янства. Український історичний журнал. 2014. № 5. С. 199–208.

10. Даниленко Л.І. Відповідальність народного депутата України: сутність та особливості. Парламентські читання: п'ята щорічна міжнародна конференція (21 листоп. 2015 р.). К., 2015. С. 123 – 128.

11. «Держава у смартфоні»: українці тестують додаток «Дія». URL: <https://nzl.theukrainians.org/dodatok-diya.html>

12. Європейська Хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036

13. Єгорова-Луценко Т. П. Цифровізація у сфері надання адміністративних послуг. Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії: зб.наук.пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 1 за матеріалами круглого столу, 18 березня 2020 р. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 53-62.

14. Кислий П. Становлення парламентаризму в Україні: на тлі світового досвіду. К. : Абрис, 2000. 414 с.

15. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-24), 80731-X . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

16. Конституція України. URL:<https://www.president.gov.ua/documents/constitution>

17. Конституція України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 серпня 2008 р. К. : Видавництво Паливода А. В., 2008. 48 с.

18. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 1 квітня 2014 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>

19. Копанєва В.О. Діджиталізація в парадигмі цифрової трансформації In: IX International Scientific and Practical Conference «Analysis of the problems of

science and modern education», 2023, March 06 – 08, Prague, Czech Republic. P.117-122.

20. Овчар І.В. Обмеження прямої та представницької демократії: правове підґрунтя української політики до і після незалежності. Наукові записки. Том 95. Політичні науки. С. 56 - 60. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a3a313ba-de0e-463c-a05c-d1caae188e59/content>

21. Основи парламентаризму. Т.2...

22. Петренко Н.О., Машковська Л.О. Цифровізація державних адміністративних послуг в Україні: нормативно-правові аспекти. Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики. 2020. № 2. С.112-119.

23. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua>

24. Політична корупція в парламентській діяльності: природа, прояви, запобігання : навч. посіб. / заг. ред. проф. В.А. Гошовської /Авт. кол. – Серія «Бібліотека народного депутата». К., 2017. 243 с

25. Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства: монографія /авт. кол.: В.А.Гошовська [та ін.]: за ред. В.А.Гошовської. Київ : НАДУ, 2021. 220 с.

26. Політичні партії в Україні: скільки зареєстровано та скільки беруть участь у виборах. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/15/infografika/polityka/politychni-partiyi-ukrayini-skilky-zareyestrovano-ta-skilky-berut-uchast-vyborax/>

27. Представницька влада у державотворчому процесі України: монографія /В.А.Гошовська, В.С.Куйбіда [та ін.]. К. : НАДУ, 2018. 398 с. Наукова школа вітчизняного парламентаризму. Серія “Бібліотека народного депутата”.

28. Про вибори народних депутатів України: Закон України. URL: <http://www.rada.gov.ua>

29. Про внесення змін до Закону України про вибори народних депутатів України: проект Закону України. URL: <http://www.rada.gov.ua>

30. Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон України. URL: <http://www.cvk.gov.ua>
31. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 14-15, № 16-17, ст.133). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>
32. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>
33. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України. 776/97-ВР у редакції від 31.03.2023р.
34. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI // Відомості Верховної Ради України. 2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>, с. 14
35. Рада ухвалила закон про лобізм. URL: [/https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3831137-rada-uhvalila-zakon-pro-lobizm.html](https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3831137-rada-uhvalila-zakon-pro-lobizm.html)
36. Радько П.Г. Новітня історіографія національних традицій українського державотворення : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.06 ; Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Київ, 2013. 34 с
37. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3726902-v-ukraini-zaboronena-dialnist-18-politichnih-partij.html/>
38. Що треба знати про головних кандидатів у президенти: програми, стратегії і спонсори. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/02/8/7205838>
39. 77% громадських організацій допомагають ЗСУ, але прагнуть поступово повертатися до основних напрямів діяльності — результати дослідження. URL: <https://cs.detector.media/community/texts/185203/2023-02-21-77-gromadskykh-organizatsiy-dopomagayut-zsu-ale-pragnut-postupovo-povertatysya-do-osnovnykh-napryamiv-diyalnosti-rezultaty-doslidzhennya>
40. Shevchenko A., Kydin S., Kapichon O. Problems of interaction between public authorities and local self-government in Ukraine. Perspectives of world

science and education : Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference Osaka, Japan 25–27 December 2019. S. 170–175

41. Valentyna Goshovska, Volodymyr Kreidenko, Viktoriia Sychova, Ihor Reiterovych, Iryna Dudko. Strategic guidelines for the development of Ukrainian parliamentarism in the conditions of globalization. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research, 2022, issue 12/02-XXVIII. P.198 – 202. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120228/papers/A_34.pdf